

A könyvtárak szerepe a megváltozott környezetben

Az információs társadalom stratégiájában a fő hangsúly a tudás társadalmának a megteremtésén van. A nemzetgazdaságok hosszú távú versenyképességét az alapozza meg, ha kialakítják alapvető – lehetőleg kizárólagos – hozzáértésüket, a „core competence”-t valamilyen versenyágban.

1. ábra – Az egyetemi könyvtárak működését meghatározó trendek

Információs társadalom és egyetemi könyvtár

A 21. század információs társadalmában a tanulás képessége az élet különböző szakaszaiban a legfontosabb emberi tőke. A tudástársadalom viszonyaihoz való alkalmazkodás, a sikeres stratégiaalkotás képessége nem kis részben az oktatási rendszerek minőségén múlik. Ez a minőség nemcsak iskola és diákja kapcsolatának időszakában jelenik meg, hanem abban is, hogy a rendszerből kikerülők milyen tudásszerzési, tudás-karbantartási készségeket sajátítottak el ahhoz, hogy az élethosszig tartó tanulás követelményeinek megfeleljenek. A távoktatás, az e-learning, a virtuális egyetem kiteljesedésével sokkal szélesebb kör tud bekapcsolódni a különböző szintű oktatási programokba. A hibrid (hagyományos és hálózati) oktatási rendszerekben nagyobb jelentőséget kap a tartalommenedzselés, a tananyagok rendelkezésre bocsátása. Az önálló tanulásra való készségekben kiemelten fontos az informatikai, digitális írástudás kialakítása, továbbfejlesztése, mely alapvető fontosságú része a használati képességeknek. Az ismeretszerzés, az átképzés és a folyamatos önképzés képességének kialakításában fontos szerepet játszanak a könyvtári és információs szolgáltatások, amelyek támogatják az új oktatási modelleket és a bennük való részvételhez szükséges készségek kifejlesztését.¹

A tananyag és a tartalom elsődlegessége, a felsőoktatási piac nyitottsága szükségessé teszi azokat a könyvtári szolgáltatásokat, amelyek megoldják a testre szabott oktatói-kutatói információellátást, jelentős részben az intézményekben keletkezett tananyagok, tanulmányok, értekezések, és egyéb tudományos munkák hozzáféréseinek megszervezésével, az intézményben keletkezett tudás teljes körű feltérképezésével és rendelkezésre bocsátásával. Ehhez elengedhetetlen feltétel a tudás kezelésével, átadásával és újbóli felhasználhatóságával kapcsolatos stratégiák kidolgozása. Az egyetemi oktatók, kutatók és hallgatók által teremtett tudást tartalmazó tudástárak kialakítása az egyik legfontosabb egyetemi könyvtári feladat.

Az interneten jelen lévő nagy tömegű információ és a publikációs „boom” felértékeli a könyvtárak válogatási és rendszerezési képességeit. A 21. század elején élő emberek számára a legnagyobb kihívást talán az ismeretek, az információ mérhetetlen mennyisége jelenti. Napjainkban tehát nem az ismeretek rögzítésének, hanem a releváns ismeretek kiválasztásának képessége látszik a legfontosabbnak. Ez, valamint az intézmények közötti átjárhatóság lehetősége hálózati együttműködést és specializálódást is követel az egyetemi könyvtáraktól.

Magyarországon az 1997-ben elfogadott Könyvtári törvény megjelenése kapcsán beszélhetünk először a könyvtár és a demokratikus társadalom kapcsolatának pontos megfogalmazásáról: *„Amennyiben az információs társadalom legfontosabb jellemzője az információ és az információhoz való viszonyulás, akkor az információt*

---

¹ ALFÖLDINÉ 2006

gyűjtő, tároló, feldolgozó és szétsugárzó intézmény ennek a társadalomnak az alapintézménye. Mindezek alapján a társadalom és a könyvtár kapcsolatának jövőképét a következőképpen fogalmazhatjuk meg: az információs társadalom alapintézménye a nyilvános könyvtár.”²

A magyar egyetemi könyvtárak stratégiai feladatait és lehetőségeit a szakmai és a fenntartói jogi környezet határozza meg. A szakmai környezetet a Könyvtári törvény és a NKÖM könyvtári stratégiája nyújtja. A fenntartói jogi környezetet a felsőoktatási mega- trendek, illetve az új Felsőoktatási Törvény³ jelentik.

A könyvtári törvény és a könyvtári stratégia

A Könyvtári Törvény elfogadásával pozitív módon változott meg a könyvtárak szerepe:

- a kormányprogramban nevesítve szerepel a könyvtár: a tudásalapú társadalom alapintézménye az információt gyűjtő, feltáró és szolgáltató könyvtár;
- a könyvtári törvény következtében jelentős központi és pályázati támogatási források kerültek a rendszerbe;
- a törvényt követő jogi szabályozás új lehetőségeket ad a könyvtárak fejlesztésére (telematika, EU-s pályázatok), a könyvtárosok továbbképzésére, és a minőségbiztosítási elvek bevezetésére;
- a törvény ellátó rendszerben gondolkodik.

A felsőoktatásban világszinten érvényesülő megatrendek:

- a felsőoktatás missziójának változása – az oktatás mint szolgáltatás jelenik meg;
- az állam visszavonulása a felsőoktatás finanszírozásából – az oktatási szolgáltatások piacának kiszélesedése (egyházi, magán szféra);
- a társadalmi nyitottság követelménye: az egyetemeknek el kell számolnia az állampolgárok adójával;
- az intézmények tevékenységének külső értékelése: az egyetemek rangsorolásának bevezetése;
- az intézmények irányításában megfigyelhető változások: vállalkozó, szolgáltató egyetem;
- az életkorhoz kötött tanulmányok helyett az „életen át tartó tanulás” kiteljesedése;
- a felsőoktatás tömegesedése.⁴

---

² SKALICZKI 2003. 376.

³ 2012. évi CXXIII. törvény a nemzeti felsőoktatásról.

⁴ BARAKONYI 2004. 65–75.

Új kihívások a felsőoktatásban: az európai felsőoktatás versenyképessége, az eu új felsőoktatási stratégiája

A bolognai folyamat célja az európai felsőoktatás ésszerű harmonizációja. A Bolognai Nyilatkozatot aláíró országok önként vállalták, hogy felsőoktatási politikájukat összehangolják a közösen megfogalmazott célok elérése érdekében. Így a folyamat eredményeképpen az egyes országok felsőoktatási rendszerei az Európai Felsőoktatási Térség részeivé válhatnak. A legfontosabb prioritások a következők:

- a tömeges felsőoktatás lépcsős szerkezetű átalakítása, tartalmi összehangolása;
- a hallgatói mobilitás megteremtése;
- a modern világban megkövetelt képességek, kompetenciák fejlesztése;
- összehasonlítható diplomák rendszerének megteremtése, egységes szakképzettségi regiszter kialakítása, ami lehetővé teszi az egyik országban megszerzett diploma munkaadói fogadását a másik országban is;
- undergraduate–graduate szerkezetű, lépcsős képzés kialakítása, amely mérsékli a korai szakosodás veszélyét, lehetővé teszi a tanulmányok megszakítását és későbbi folytatását;
- a mobilitást elősegítő kreditrendszer megvalósítása;
- összemérhető minőségbiztosítási rendszerek hálózatának létrehozása, amelyek garantálják az egyes tagországokban kiadott diplomák mögötti tudás összemérhetőségét;
- az európai érdekek és értékek megjelenítése a felsőoktatásban.

A felsőoktatási könyvtárak működését meghatározó globális trendek

- *Perszonalizált (személyre szabott) szolgáltatások:* a hagyományos szolgáltatási formák mellett jelentős hangsúlyt kapnak a virtuális, 7 x 24 órás tartalmi szolgáltatások. A kapcsolatkezelés új formái kerülnek bevezetésre. A távoli elérés miatt megnő az egyéni azonosítás (autentikálás) fontossága, a könyvtári szakértelem aktív bekapcsolódása a tananyagok és kurzusok fejlesztésébe.
- *Többszintű együttműködés:* Osztott erőforrás hasznosítás a digitalizálás, dokumentumszolgáltatás és a tárolás területén. Intézmények közötti közösségek, virtuális szervezetek létrejötte és működtetése. Életen át tartó tanulás támogatása, intézményi közösségeken keresztül.

- *Információ menedzsment helyett tudásmenedzsment:* Az egyetem tudásteremtő, megosztó és -átadó tevékenységeket végez, amelyek sikerét az egyetem oktatóinak az adott tudományban való elismertségével mérik. Az egyetemi könyvtárak új feladata, hogy az egyetemen keletkezett tudást teljes körűen számba vegyék és láthatóvá tegyék.
- *Rugalmas térhasználat:* A fizikai tér mellett a virtuális tér is nagy fontosságot nyer. A hagyományos tevékenységek mellett a könyvtári tér új szolgáltatásokat szervez és nyújt, mint például hallgatói tanácsadás, csoportos foglalkozások, kávéház, művelődési programok.

Felsőoktatási könyvtárak a könyvtári környezetben

A 2001–2011 közötti statisztikai adatok tükrében a korszerű ellátást nyújtó magyar felsőoktatási könyvtárakban és szakkönyvtárakban nőtt

- a regisztrált olvasók száma;
- a könyvtárhasználatok száma (ebből a távhasználatok száma 754%-kal);
- a kölcsönzött dokumentumok száma;
- a helyben használt dokumentumok száma;
- a számítógépek száma és ezzel együtt az internetet használók száma.

Mindez azt bizonyítja, hogy a 72 felsőoktatási intézmény könyvtári rendszere meghatározó szerepet tölt be mind dokumentum állományát, mind szolgáltatásait tekintve a magyar könyvtári rendszerben.

Az egyetemi könyvtáraknak alapfunkciójukból következően *feladatuk az anyai intézményükben folyó oktatás/kutatás/gyógyítás/művészeti tevékenység és művelődés könyvtári és információs támogatása és ezek iránt az igény felkeltése.*

Az egyetemi könyvtáraknak juttatott pénzügyi források attól függenek, hogy mennyire tudják bizonyítani hozzájárulásukat anyaintézményük stratégiájának megvalósulásához.

Új feladatok az információ-szolgáltatásokban

Az egyetemi könyvtárak minőségi céljai közül a két legfontosabb terület:

- az akkreditációs eljárásokban megfogalmazott képzési területek és tudományos munka igényeihez igazodó gyűjteményszervezési és tartalom-hozzáférési politika és szolgáltatási struktúra kialakítása és biztosítása,
- a tudományterületi szakmai színvonal megőrzése, s az ehhez szükséges hagyományos és digitális technológiák ismerete és alkalmazása.

Az oktatást/képzést segítő szolgáltatások

Ezen a területen a következő új kihívásokkal kell számolnia a könyvtáraknak:

- Nagy tömegű alapképzésben résztvevő hallgatóságot kell ellátni szakirodalommal, melynek jelentős része lesz multimédiás és elektronikus tankönyv, oktatási segédanyag.
- Kisebb létszámú mesterképzésben résztvevő felhasználónak kell biztosítani külföldi szakirodalmat, folyóiratokat és adatbázisokat.
- Továbbra is magas színvonalon segíteni a doktorképzésben résztvevő hallgatókat.
- Felvállalni az egyetem által indított szakképzések információellátását.
- Fejleszteni a tanulási környezetet (önálló tanulási modulok biztosítása, e-tanulás, virtuális egyetem), valamint eleget tenni az önálló és csoportos tanulás kettős igényének.

A könyvtári szolgáltatások iránti igény e folyamattal párhuzamosan változik. A hallgatók a rugalmas tanulási módokat segítő és a változatos pedagógiai stílusokhoz idomuló könyvtári szolgáltatásokat fogják elvárni.

A könyvtárnak/ könyvtárosnak aktív szerepet kell vállalnia az elektronikus oktatási anyagok kidolgozásában, és az interneten elérhető források feltérképezésében. A könyvtár egységes virtuális környezetbe tudja integrálni az oktatási anyagokat, a hallgatóknak kiírt feladatokat és az általa digitalizált kötelező olvasmányokat, valamint a hasznos internet linkeket. Az internet nyújtotta lehetőségeket minél szélesebben érdemes kihasználni, hiszen ilyen módon a könyvtár nem csak egyes szolgáltatásait nyújthatja rugalmasabb keretek között, de különféle közönségkapcsolati eszközöket is kiépíthet (mint például híroldal, oktató anyagok, ügyfélszolgálat, chat-oldalak, stb).

Ezzel együtt kell kialakítani a felhasználó képzés új formáit, mely a digitális írástudást, az információs kultúra elsajátítását, az önálló tanulmányi munkára való nevelést és a kutatómunka módszereinek megismertetését (beleértve az információkeresési technikákat és a szakirodalom kritikus értékelését) tűzi ki célul.

Az egyetemi könyvtárak számára új és igen nagy kihívásként jelentkezik az egész életen át tartó tanulás segítése. Az Európa Tanács 2000-ben tartott Lisszabonban tanácskozást ebben a kérdésben, és itt határozatban fogadták el, hogy az Európai Unió tagállamaiban ki kell munkálni az egész életen át tartó tanulás stratégiáját és ezt Európa valamennyi polgárának biztosítani kell. Csak a folyamatos átképzés és tanulás biztosíthatja a tudásalapú társadalom megvalósítását.⁵

---

⁵ MEMORANDUM 2000

Jelenleg a felnőttképzés nagyon sokféle szervezésben folyik, de koordinálatlanul. Sok felsőoktatási intézmény létrehozott már külön úgynevezett Life Long Learning-központot az intézményben folyó különböző szintű szakképzések összefogására. A könyvtárak óriási lehetősége abban rejlik, hogy egyrészt rendelkeznek az oktatáshoz szükséges szakirodalommal, elektronikus információforrásokkal és azzal a szellemi tőkével, amely szükséges a színvonalas oktatáshoz.

A könyvtárak feladata lehetne az intézményükben/régiójukban folyó különböző oktatási formák feltérképezése, ezek szervezése és az oktatásba való aktív bekapcsolódás.

Az oktatás és a könyvtárak kapcsolatában a következő kritikus sikertényezőkre kell összpontosítani:

1. Képes-e a felsőoktatási könyvtár elfogadtatni az oktatókkal, hogy a könyvtár minősége az általuk megfogalmazott követelmények függvénye?
2. Tudunk-e olyan együttműködést megvalósítani, amelyben a tananyag, a szakirodalom és a szakmai információ széleskörű választéka van jelen, és értéként jelenik meg a szakmai tájékozottság?

Eredmény: a könyvtár a képzések teljes körét támogató újszerű forrásközponttá válhat. (1. kép)

1. kép – Klebelsberg Kuno Könyvtár, Szegedi Tudományegyetem

Kutatást támogató szolgáltatások

A kutatás-fejlesztés kiemelt egyetemi stratégiai kérdés, kiegészülve az innovációs stratégia készítésének törvényi előírásával. Ha a felsőoktatási könyvtárak jövőképét vázoljuk fel, akkor törekedni kell arra, hogy a felsőoktatási könyvtárakat az intézmény tudásmenedzselő szervezeti egységeként definiáljuk, amely az oktató és kutató tudományterületeken keletkezett külső – vagyis az intézményen kívüli tudományos világban –, illetve az egyetemen keletkezett belső tudásokat gyűjti, rendszerezi és teszi hozzáférhetővé az egyetemi oktatás, kutatás és a külvilág számára. Mint ilyen, meghatározó az egyetem minősége szempontjából, mert tevékenysége során válik láthatóvá az egyetem sajátos és egyedi tudásvagyona mint akadémiai és piaci érték, amely lehetővé teszi a sikeres szereplést a hazai és nemzetközi tudományos versenyben.⁶

Az egyetemi könyvtárak szolgáltatási feladatai ezen a területen a következőkben sorolhatók fel:

- az információhoz való korlátok nélküli, szabad hozzáférés azonnali biztosítása;
- a falak nélküli virtuális könyvtár létrehozása (távoli elérés biztosítása);
- a tudomány, az oktatás, a kultúra, a gazdaság területén a hálózati együttműködés fejlesztése;
- a tartalomszolgáltatás, feldolgozás minőségének emelése;
- az elektronikus dokumentumok meglévő információk szolgáltatásokba való integrálása;
- az egyetemi tudásvagyon hozzáférhetővé tétele;
- a digitális térben való minőségi tájékoztató eszközök készítése.

Az egyetemi könyvtárak jelentős eredményeket értek már el az információforrások országos és egyetemi hálózaton történő szolgáltatásában. Ezen a területen az együttműködés is példaértékű, hiszen mind az EISZ-program, mind az OTKA, mind az OTKA-n kívüli konzorciális adatbázis-beszerezések évek óta jól működnek a külföldi szakirodalom biztosítása érdekében.

Sok egyetemen megoldásra vár még a távoli hozzáférés biztosítása, mely lehetővé tenné a kutatók számára a könyvtári információforrások otthoni használatát.

Kiemelt stratégiai feladatnak kell tekinteni az egyetemi könyvtárak számára a könyvtár és az egyetemi tudásvagyon digitalizálását, a hazai és nemzetközi hozzáférhetőség biztosítását, valamint archiválását.

Az egyetemi könyvtárak – forráshiány miatt – még mindig nem tudták teljes katalógusállományukat konvertálni, ezt a feladatot minél hamarabb be kell fejezni és a MOKKÁ-ban kereshetővé tenni.

---

⁶ VIRÁGOS 2006

A magyar nyelvű tudományos anyagok tartalmi feltárása és rendszerben való szolgáltatása csakis magyar könyvtári feladat lehet. A magyar nyelvű folyóiratok tartalmi feltárására több projekt is indult (mint például a MATARKA, vagy a műszaki folyóiratok cikkgyűjteménye), de a tudományos kutatás sok területe még fehér foltként szerepel.

Az egyetemi könyvtárak kezdeményezői és megvalósítói lehetnek a tudományos dokumentumokat tartalmazó web-alapú adatbázisok (Egyetemi Digitális Tudománytárak/Archívumok) létrehozásának. Ezek a digitális repozitóriumok erősítik az intézmény presztízsét a tanszékek akadémiai és kutatói eredményeinek láthatóvá tételével, és a tudományos kommunikáció erősítésével.

A modern egyetemi infrastruktúra részeként az intézmény és dolgozói digitális formátumú alkotásainak kezeléséhez és sugárzásához nyújt szolgáltatásokat.

A digitális adattárak összekapcsolhatók a könyvtár által előállított egyetemi bibliográfiákkal és a későbbiekben akár a tudományos munka mérésére is alkalmassá tehetők.

Életminőséget javító szolgáltatások

- Az olvasáskultúra fejlesztése újszerű programokkal – elsőrendű feladatnak kell tekinteni ehhez a diák- és hallgató-szervezetek bevonását.
- A felsőoktatási könyvtáraknak aktívan részt kell venniük a hagyományos és nem hagyományos olvasási kultúra fejlesztő programokban (mint például a „Nagy Könyv”, az „Olvass, város!” vagy a „Könyv cse-re-bere”).
- Míhamarabb Tehetség Pontokká kell válniuk és saját eszközeikre alapozott tehetségfejlesztő szolgáltatásokat kell indítaniuk.
- A felnőttképzés támogatása – A könyvtáraknak aktívan be kell kapcsolódni a szakképzési programok tartalmának kialakításába és szervezésébe: ezek közül a legfontosabbak a digitális írástudás oktatása (internet-használat, adatbázis-keresés) vagy a közhasznú információk elektronikus elérésének oktatása (pl. ügyfélkapu, adóbevallás stb.).

A könyvtár új szerepköre: közösségi tér

A könyvtárak hagyományos szerepe – mint a nyomtatott dokumentumok tárhelye – jelentősen módosult.

- A könyvtárak és a tervezők is felismerték az új szerepkört és mind a fizikai tért, mind a megnevezést jelentősen módosították: tanuló kávéház, agora, közösségi találkozóhely, kulturális piactér elnevezések jelentek meg.

- A könyvtár mint közösségi tér fő jellemzői: olyan fizikai tér, ahol az emberek mernek enni, inni, közösen dolgozni, beszélgetni, pihenni, szociális életet élni.
- Több mint egy hagyományos tanulótér: biztonságos és kellemes. (2. kép)

2. kép – Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár

Összefoglalva

1. A könyvtár váljon mindent egy helyen szolgáltató információs intézménnyé, amely egyben az információs dokumentumok és a szakértelem forrása is.
2. Legyen képes folyamatosan (a hét minden napján, 24 órában) távoli információszolgáltatásra (virtuális könyvtár).
3. A könyvtár legyen az egyetemi szellemi termés tartalomgazdája.
4. Legyen olyan közösségi hely, amely a szellemi feltöltődés központja, ahol a különböző szakterületek kutatói, hallgatói, szakemberei találkozhatnak, egymást inspirálják és ösztönzik, vagyis töltse be az intézmény tudományos és kulturális „Agórájának” szerepét.

IRODALOM

- ALFÖLDINÉ 2006 ALFÖLDINÉ Dán Gabriella: Költségek és hasznok: könyvtár és/vagy tartalomgazda? = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 53. (2006):11-12. 518-528.
- BARAKONYI 2004 BARAKONYI Károly: Rendszerváltás a felsőoktatásban. Budapest, 2004.
- MEMORANDUM 2000 Memorandum az egész életen át tartó tanulásról. Commission Staff Working Paper. Memorandum on Lifelong learning. Brussels, 30. 10. 2000 SEC (2000) 1832. (<http://www.oki.hu/ftp.php?dir=eu&file=memorandum.pdf>) [2013.08.28.]
- SKALICZKI 2003 SKALICZKI Judit: Az Információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár. A könyvtári terület stratégiai céljai 2003-2007 között. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 50. (2003):9-10. 375-382.
- VIRÁGOS 2006 VIRÁGOS Márta: Új stratégiák az információellátásban az egyetemi könyvtárakban. = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 53. (2006):11-12. 506-512.